

Recept na štiky

Zrušit Akademii věd by nebylo moudré, změnu však potřebuje

Petr Holub se pustil do tvrdé kritiky Akademie věd (*Povídej, jak jste skvělí*, Respekt č. 14/001). Nic proti tomu, ale bylo by dobré více respektovat fakta. Český základní výzkum na tom opravdu není podle citačního indexu v evropském srovnání příliš dobře a aplikovaný výzkum a vývoj je na tom asi ještě hůř. Česká věda ale není totéž co věda produkovaná v AV. Kdyby se průměrná kvalita těch „neakademických“ vědeckých publikací dostala na úroveň těch „akademických“, blížil by se již český citační index průměru EU. Je dobré si také uvědomit, že v Akademii se spotřebovává jen asi 27% prostředků poskytovaných státem na výzkum a přitom se tam produkuje více než 50% publikačních vědeckých výstupů. Měli bychom se tedy vážně zamýšlet také (a především) nad tím, jak se utrácí těch zbylých 73%. Myslím, že ve srovnání s jinými institucemi (a to nejen vědeckými!) dnes AV funguje docela dobře, je značně decentralizovaná a odbyrokratizovaná. Ti z nás, kteří mohou v praxi srovnávat, jasně vidí, oč lépe a pružněji jde všechno na AV než na fakultách. Zkrátka, hlavním problémem naší vědy dnes určitě není AV.

Jak je to s údajnou slabou pedagogickou angažovaností AV? Ve vyspělých zemích je určitě poměr mezi univerzitním a neuniverzitním výzkumem vyšší než u nás, ale vždy tam existují také vědecké instituce obdobné AV. Na tamních univerzitách působí spousta lidí, jejichž pedagogické působení se omezuje téměř výlučně na výchovu doktorandů. A totéž se děje i na ústavech AV. Většina mých vědeckých kolegů z univerzit v USA, Německu či Rakousku má sice prestižní profesorské tituly, ale přednášejí studentům mnohem méně než třeba já nebo mnoho jiných pracovníků AV. AV by se dala docela dobře „zrušit“ tak, že bychom jednoho dne vyměnili tabulky v vchodu do ústavů – z Ústavu XY AV by se stal třeba stejnojmenný ústav Univerzity Karlovy. Fakticky by se ale nemuselo měnit vůbec nic – takový ústav, ať už pod jakoukoli hlavičkou je prostě věrnou obdobou těch výzkumných částí amerických či západoevropských univerzit, kde se hlavně vychovávají doktorandi a dělá se náročný výzkum. A to nikde na světě nejde, když každý den několik hodin přednášíte, zkoušíte, nebo děláte dozor v praktiku. Proč tedy ty tabulky u vchodu nevyměníme? Protože by to byla jen poněkud nesmyslná „změna“ na papíře, ztratila by se důležitá část docela zdravé konkurence a hlavně – ústavy AV by spadly do mnohem byrokratičtějšího prostředí zkorumpovaných fakult.

Tedy to vypadá, že si libuji, jak je v AV všechno v nejlepšímu pořádku. To jistě ne. Řekneme-li, že AV se transformovala více než například vysoké školy, neznamená to ještě, že její produktivita a celkový stav je srovnatelný s obdobnými institucemi ve vyspělých zemích EU. Znamená to jen, že „jinde je to ještě horší“. A to by rozhodně neměl být důvod k sebeuspokojení. Byl jsem vždy přesvědčen, že AV by se měla s veškerou energií snažit o to, aby se její pracoviště postupně stávala opravdovými špičkami soupeřícími s těmi nejlepšími v Německu, Holandsku či Švýcarsku, z nichž pravidelně vycházejí kandidáti na Nobelovy ceny. Ano, je pravda, že v naší vědě působí značné množství týmů, které mají úroveň srovnatelnou se solidním evropským průměrem (a to je vlastně velký úspěch!). Ale v naší vědě je mnohem víc týmů mezinárodně podprůměrných.

Moc bych si přál, aby celá naše věda byla mezi ostatními středo- a východoevropskými zeměmi známa jako hbitá „štika“ cílevědomě směřující k evropské špičce. Co by se pro to mělo udělat? V první řadě musíme skoncovat s nejasným mlčením o naší „mezinárodně srovnatelné úrovni“, začít se systematicky poměřovat podle jasně definovaných kritérií (citační index, impaktové faktory časopisů, v nichž publikujeme) s obdobnými institucemi ve vyspělých zemích a otevřeně říkat veřejnosti, zda a jak se nám daří odstup od těch nejlepších zmenšovat. Měl být proveden opravdu přísný a nezávislý „audit“ naší vědy, který by provedla zcela ve své režii nějaká autoritativní mezinárodní instituce. Z přísného hodnocení by se ovšem musely udělat i patřičné závěry – výrazně podpořit týmy perspektivní na úkor těch neperspektivních. Zásadní význam by mělo vybudování alespoň jednoho nebo dvou elitních ústavů, v nichž by pracovaly zahraniční týmy a které by byly vedeny významnými světovými vědci. Takové ústavy v minulosti pomohly výrazně pozvednout úroveň moderních biomedicínských oborů např. v Rakousku nebo v Řecku. Stejně důležitá by byla systematická snaha přilákat neodolatelnými nabídkami skvělých platů a pracovních podmínek zpět alespoň několik nejlepších českých badatelů středního věku, kteří nyní pracují v zahraničí a stali se tam světovými špičkami. Myslím, že by to byla skvělá investice; příklad bychom si v tom mohli vzít třeba z jižní Koreje nebo Tchajwanu. Měli bychom asi i odvážně přistoupit k nezbytné reorganizaci toho, co vznikalo před 40-50 lety a dnes se již organizačně přežilo. Měla by se zřídit nějaká Akademická výzkumná universita, pravděpodobně jako společný podnik s některými stávajícími vysokými školami. Mimořádně důležitým úkolem je samozřejmě vybudování opravdu produktivního, komerčně úspěšného aplikovaného výzkumu a vývoje, to je však asi v první řadě úkol spíše pro někoho jiného než AV. Jasným celkovým cílem by mělo být pozvednutí průměrné úrovně celého českého výzkumu na úroveň, která je dnes v těch lepších ústavech AV a povznesení těch nejlepších pracovišť, ať už na ústavech AV nebo na univerzitách, na opravdu špičkovou světovou úroveň.

Tvrdá kritika od novinářů prospívá v principu všem – politikům, stejně jako vysokým školám a vědcům. Bude jen dobře, když se čas od času nějaký novinář opravdu kvalifikovaně podívá na to, co se v naší vědě děje. Pevně věřím, že časem přibude i důvodů ke chvále Akademie a naší vědy vůbec. Prvním předpokladem je, aby nové vedení AV opustilo tradičně konzervativní postoj „hlavně nic neměnit, aby se nepokazilo to, co relativně dobře funguje“. Ještě mnohem více ale musí zavanout čerstvý vítr i v ostatních institucích českého výzkumu a vývoje.

Václav Hořejší